

dolat erejéig kerülnek szóba. (Noha a szerző többször is hangsúlyozza, hogy nem „egykönyves” íróról van szó.) A kötet második része *A lét leírhatatlan könnyűsége* címmel főleg recenziókat tartalmaz, s az utóbbi években megszületett szakirodalomra — többek közt Kelecsényi László, Szegedy-Maszák Mihály és Horkay Hörcher Ferenc műveire — reagál.

A kifelé a ködből összességében figyelemfelkeltő és gondolatébresztő íráskor gyűjteménye, amely arra sarkall, hogy bátran mélyedjünk el az *Iskola a határon* újabb és újabb felfedezésre váró rétegeiben, hiszen, mint Fűzfa Balázs írja, ez a mű valódi korszakhatár, a posztmodern előtti utolsó pillanat lenyomata. (Savaria University Press, Szombathely, 2017)

FORGÁCH KINGA

TAR SÁNDOR: TÁJÉKOZTATÓ

Ha volt is néhány év, amikor úgy tűnt, Tar Sándor kikophat az irodalmi köztudatból, mára kezd visszakerülni abba a pozícióba, ahová életében novellistaként tartozott. Így jelenleg inkább arról beszélhetünk, mennyi minden történt a halála (2005) óta. 2006-ban megjelent az Ex Symposion folyóirat Tar Sándor-száma. Aztán Lakner Lajos szerkesztésében elkészült a tarsandor.hu honlap (az indulás éve nincs feltüntetve az oldalon), amely nemcsak az alkotó műveit és az azokról szóló kritikákat, tanulmányokat, hanem életrajzot, ön-életrajzokat, interjúkat, naplókat, fotókat tartalmaz. Majd jött a színházi áttörés. A Forte Társulat bemutatta *A te országodat* (2015), melyet Tar Sándor novellái alapján írt és alkalmazott színpadra Keresztury Tibor, valamint a Katonában színpadra állították Ménes Attila Tar szervezésével foglalkozó, *Bihari* című darabját (2016). A Magvető zsebkönyvtárban pedig újra megjelent az életmű ikonikus alkotása, *A mi utcánk* (2017). És azt is tudni lehet, hogy még 2018 első félévében kijön ugyanebben a sorozatban a *Szürke galamb*, illetve készülöben van Deczki Sarolta monográfiája.

Mindezek mellett a debreceni Déri Múzeum is megjelentetett egy kiadványt, a *Tájékoztatót* (2017). A könyv apropója az a mű, amely annak idején elnyerte a *Mozgó Világ* 1976-os szociográfia pályázatát, de a *Mozgóban* nem jelenhetett meg, helyette a Kenedi János szerkesztette *Profil* című szamizdatba került be (1976) — majd később a *Miért jó a póknak?* (1989) című novelláskötetbe, immáron *A lehetőség* címmel. Tar 1967 novemberétől 1970 októberéig a VEB Trafo- und Röntgenwerk betanított munkása, 1975 szeptemberétől 1976 szeptemberéig pedig otthonnevelője volt Drezdában. Az ottani jegyzőkönyvek, beszámolók, levelek és saját feljegyzései alapján készült a sokszólamú szociográfia, amely úgy mutatja be az NDK-ba került magyar munkásokat, hogy egyaránt megszólal benne a ke-

let-német és a magyar melós, a tolmács, az otthonnevelő, a munkaadó, a kiutat intéző magyar hivatalnok stb. Megismerjük belőle, hogyan fogadták a kikerkező magyarokat, milyenek voltak a lakhatási viszonyaik, életfeltételeik, munkájuk, milyen problémák adódtak velük szálláson (rongálás, verekedés, szexuális elfajzások...) és munkahelyen (késések, lógások...).

Ezt egészíti ki a szerkesztő, Lakner Lajos előszava, több korabeli dokumentum (egy-egy beszámoló és KISZ küldöttgyűlési beszéd, valamint két levél az NDK-ban dolgozókról), Tar kinti munkaterve, beszámolója otthonnevelői tevékenységéről, jelentése a lakóotthonról, valamint naplója, *Szólke város* című verse — és ezen túl három tanulmány, Bartha Eszter, Deczki Sarolta és Kálai Sándor tollából. A könyv tervezője (borítóterv, grafikai munkák: Vízvárdi András) igyekezett mindegyik dokumentumot a saját jellegének megfelelő formába önteni. A könyv így tartalmi és formai szempontból is több perspektívából tekint a szociográfiára, és *tájékoztatót* minket egy már majdnem elfelejtett világról és műről.

Szociográfiaként beszéltem eddig Tar Sándor *Tájékoztatójáról*, nem véletlenül. Lakner Lajos felveti, hogy talán nemcsak ekként olvasható Tar műve, hanem metaforikus önvallomásként, vagy akár szépirodalomként is. Magam nem tudtam másként olvasni, mint szociográfiaként. Csupán néhány ponton éreztem azt, hogy erősen szépirodalmi jelleget ölt, azokon a helyeken, ahol a prózaszövegekre jellemző narrativitás és poétikai eszközök kerültek előtérbe. Egyébként, akarva-akaratlanul, a Déri Múzeum kiadványa is a szociografikus olvasatot erősíti fel azzal, hogy a *Tájékoztatót* sok-sok dokumentummal bástyázza körül, melyek közt még maguk a tanulmányok sem (vagy: sem csak) speciálisan irodalomtudományi, irodalomtörténeti nézőpontokat helyeznek előtérbe — ami azért mégsem lehet véletlen, és azt sugallhatja, hogy egyrészt ezen a művön könnyebb nem irodalmi módszerekkel fogást találni, másrészt csak korlátokkal tekinthető szépirodalomnak. Természetesen ezek egyike sem baj. Miért is lenne alacsonyabb rendű a társadalomtudományi olvasat az irodalminál, a szociográfia a szépprózánál? Attól még, ha a *Tájékoztatót* szociográfiaként olvassuk, nem kérdőjelezzük meg *A mi utcánk* vagy a *Szürke galamb* szépirodalmi „természetét” és rangját.

Bartha Eszter az NDK és Magyarország munkáspolitikájának hasonlóságairól, valamint a lakáviszonyokról ír, történeti háttérrel adva Tar NDK-s éveinek és szociográfiájának. Deczki Sarolta az otthontalanság „alakzatait” (albérlés, munkásszállás, ingázás, bejárás) vizsgálja, a Tar-novellákkal összevetve, a korszakról szóló tanulmányok, beszámolók, szociográfiák felhasználásával. A kötetet záró Kálai Sándor-tanulmány

pedig Tar Sándor utazástapasztalatait elemzi, arra is kitérve, hogy az utazás miként (nem) teljesíti be a hajdúsági novellista hőseinek várakozásait.

Az olvasók többségét gyaníthatóan a kötetben szereplő Tar-szövegek érdekelhetik legjobban. Munkaterve, beszámolója, jelentése talán kevésbé, bár ezek is sokat elárulnak róla, az emberről, teszem azt, hogy mennyire hajtott fejet a korszak ideológiájának, illetve mennyiben tartotta azt magáénak. Ahogy az a nézőpont sem lehet érdektelen, hogy miként (mennyire simulékonyan avagy kritikusan, mennyire őszintén, kit tüntetve fel jó vagy rossz színben) írt meg egy-egy ilyen jelentést az a személy, akit nem sokkal később, mikor Drezdából már hazatért, beszerveztek.

A *Tájékoztató* mellett a *Szóke város* című hoszszúvers és a napló az, amire igazán felcsillanhat a Tart kedvelők szeme. A naplóban az 1975 szeptembere és 1977 júniusa közötti időszakba pillanthatunk be, mégpedig leginkább az otthonfelügyelő vívódásaiba: magányába, elvagyódásába, alkoholproblémáiba. És nem mellesleg más, általa felügyelt otthonlakók gondjaiba. Egyszer például szóba kerül, hogy egy férfi öngyilkos akart lenni, összetört mindent, vérzett, az ötödik emeleti erkély korlátjáról kellett leszedniük — az igazán hátborzongató nem is ez, hanem hogy Tar a napi bejegyzést képes azzal a hideg, tárgyilagos mondatokkal lezárni (vérbeli íróként, és már semmin sem meglepődve), hogy „[M]ás különös esemény nem történt”. Ez a formula számtalanszor ismétlődik a napi bejegyzések végén, egyfajta aut(omat)izmusként. A *Szóke város* pedig még a naplónál is pörébben mutatja meg Tart, mint alkotót és mint embert. (*Déri Múzeum*, Debrecen, 2017)

DARVASI FERENC

CSOKIFALÓK Kortárs cseh drámák

A Napkút Kiadó *Drámatájak* című sorozatának hatodik kötete. Új cseh dráma-összeállítás ezt megelőzően 2008-ban jelent meg (*Svejk unokája*), a magyar könyvkiadás példamutatóan teljesít. A műfajban ilyen tempóra alig akad példa az utóbbi időben. (Norvég drámákból látott még napvilágot két kötetnyi mostanában, sőt, két és egynegyed kötet egy skandináv drámaantológiát is beszámítva.)

De lehet-e egyetlen kötetben bemutatni egy ország színházi kultúráját? Lehetséges-e egyáltalán még drámákat olvasni, mikor a hátsó borító is azzal dicsekszik: „A cseh drámairodalom (...) lassacskán lerázta magáról a 'tisztá' irodalom béklyóit. A legsikeresebb kortárs színházi szövegek ugyanis gyakran színre állításukkal, vagy legalábbis az őket létrehozó konkrét team ötletelésével párhuzamosan keletkeznek.” Brechtől is hallani, valahogy így

dolgozott, de azért itt is konkrét szerzők, illetve egy esetben szerzőpáros jegyzik a darabokat. De ha tényleg úgy van, ahogy az utószó és a borítószöveg állítja, akkor a forgatókönyv jellegű szöveg csak alagyújtósa az előadásnak, kotta, melyet a játék módja fejez be, teljesít ki művé. Ilyen érzésem volt Lenka Lagronová darabjának olvasása közben. Impresszív szövegek viszonylag összefüggéstelen füzére, amelyből csak itt-ott kerekedik ki értékelhető drámai dialógus, de igazi konfliktus sem teszi izgalmassá. Katartikus lehetett az előadás, hiszen különben minek válogatták volna be, de a szándékosan tartózkodó színpadi utasítások visszafogottsága miatt csak halvány sejtelmek lehetnek annak jellegéről. Néha a többi szereplő reakcióiból értesülünk arról, amit az illető színész nyilván eljátszott, de pusztán a szövegben alig-alig képződik meg. Ha a színház, illetve a színházi szöveg lerázta magáról a tiszta irodalom béklyóját, akkor nem is várhatja el, hogy akként olvassuk, az előadásnak elhanyagolható része lesz csupán, önmagában nem érvényes, nem vihető tovább egy másik előadásba. Önálló értéke kicsi. Ilyen értelemben csalódást jelentett a már említett darab mellett az *Összeomlás* is. A szürrealista groteszk mestere, akitől a címadó darab származik (David Drábek) mintha szintén kevésbé volna formában. Műve inkább erőltetett, mint meghökkentő. Legalábbis olvasmányként.

A kötetnyitó mű, a cseh színház ötven évvel ezelőtti nagy korszaka még dolgozó szerzőjének, Milan Uhdének a szövege maradandó olvasmányélmény. Annak rendje és módja szerint meg van írva, anélkül, hogy könyvdráma volna. A jelenetek elképesztő ritmusban kavarnak, a konfliktus, illetve múltból áthurcolt konfliktusok sora folyamatosan robban. Két remekmű is van a könyvben. A filmrendezőként is ismert Petr Zelenka: *Állásinterjúk* című szövege lendületesen bontja ki a mai kor egyik főhősének, egy érzéketlen vállalkozónak a szárnyalását és teljes anyagi és erkölcsi összeomlását. Megrázó olvasmány a Subrtová–Glaser szerzőpáros antiutópiája, mely a Zelenkáéhoz hasonló világnak nem személyes, hanem társadalmi szintű összeomlását mutatja be. Nagyívű rémálom. Ember- és valóságismerettel. Elgondolkodtató jövővizsgálat. Mint ahogy az egész könyv a színház jövőjét is firtatja. Tényleg az gondolhatja valaki, hogy színészek „ötletelése” jobb eredményhez vezet, mint amilyen egy nagy munkával, nagy tehetséggel megírt színdarab lehet? Az ötlet még nem vers, írta Weöres Sándor. Az ötletelés még nem színház, folytathatnánk az ő szellemében, de ha néha az is, vagy annak látszik, biztos, hogy nem színdarab. Aki nem akar megírt darabot játszani, ugyan minek ambicionálja ötletei irodalomként való publikálást?

Nincs jelölve a kötet szerkesztője. Esetleg az érhetetlen módon németből fordított utószó szerző-